

Kaksi maailmaa

*J. R. R. Tolkienin ja David Lindsayn
fantasiamaailmojen materiaalisuudesta*

Tommi Nieminen
Jyväskylän (> Turun) yliopisto

tommi.nieminen@utu.fi

Kaksi erilaista romaania

- J. R. R. Tolkien: *Taru Sormusten herrasta* (*The Lord of the Rings*, 1954–55)
  - myyntimenestys heti syntyessään
  - maailmanmaine 1960-luvulla
  - kriittinen suhtautuminen hyvin kaksijakoista
- David Lindsay, *A Voyage to Arcturus* (1920)
  - suurelle yleisölle tuntematon
  - kriittisesti arvostettu (esim. Bloom 1982)

Ensimmäinen maailma: Reaalimaailma

- ensimmäinen maailma on tietenkin aina se, missä kirjallinen diskurssi tapahtuu
- näiden romaanien relevantti konteksti on sotienvälisen ajan (1920–30-lukujen) Britannia
  - ”samaan aikaan toisaalla”: natsien reaalimaailmaan realisoitu fantasia
- romaanit syntyivät samoihin aikoihin kuin tieteis- ja fantasiakirjallisuudet nykyaikaisina kirjallisuudenlajeina

Kontekstia: Tolkien

- *Tarun* mytologian juuret ulottuvat aina ensimmäisen maailmansodan lopulle
- lopulta *Silmarillionina* julkaistut tekstit saivat alkunsa 1920–30-luvuilla
- *Hobitti* (*The Hobbit*, 1938): lastenkirja, jonka jatko laajeni varhaisemman mytologian alueelle
- *Tarun* teksti syntyi sotavuosien aikana ja välittömästi jälkeen

Kontekstia: Inklings-ryhmä

- Inklings-ryhmän jäsenistä kannattaa mainita myös:
  - C. S. Lewis: toimi Tolkienin kriittisenä yleisönä
  - Owen Barfield: paljonko lopulta vaikutti?
- toisin kuin Lewisiin, Tolkieniin eivät muiden mielipiteet kuitenkaan juuri vaikuttaneet
- ”uus kristillinen” ajattelu, keskiajan tuntemus ja modernismin inho yhdistivät monia ryhmässä

Kontekstia: Lindsay

- ”oddball”: *Arcturus* ensiromaani, jota myytiin niukasti
- myöhempien teosten suosio ei sen suurempi
- vasta kuolemansa jälkeen kerännyt arvostusta, muttei ole tullut suuren yleisön tuntemaksi
- ”gnostilainen” ajattelija, osa ”skottilaista metafyyssistä traditiota”

Mitä kontekstista jää käteen?

- niin Tolkien kuin Lindsaykin olivat aikanaan ”sivupolkujen” ajattelijoita
- he osallistuivat kahden genren syntyyn ulkopuolisina ja siitä luultavasti piittaamatta
  - vrt. H. G. Wells, Olaf Stapledon tai (etenkin) amerikkalaiset SF/F-kirjailijat
  - kumpikin hyödynsi syntyvää lajia olematta yhtä mieltä sille tyypillisistä ideologisista vireistä

Toinen maailma: Fiktiomaailma

- spekulatiivisen fiktion genressä fiktion maailma on selkeästi erillään
- erilaisia tapoja tekstualisoida tämä ero:
  - olla piittaamatta ("puhdas" fantasia)
  - hyppäyksellinen siirtymä ("todorovilainen" fantasia)
  - jatkumonluonteinen siirtymä tai maailmojen välinen jatkumo

Reaali- vs. fiktiomaailma

reaalimaailma

reaalimaailma on ensi-
sijaisesti kokemuksellinen
("kolmiulotteinen")

fiktiomaailma

fiktiomaailma on ensi-
sijaisesti diskursiivinen
("kaksiulotteinen")

Kahdesta kolmeen ulottuvuuteen I

- kaunokirjallinen diskurssi on *poikkeuksellisen* lineaarista ("syntaktis-lineaarista")
  - tässä sen voi sanoa muistuttavan suullista enemmän kuin kirjallista diskurssia (puhe ei salli "tekstin ajassa hyppäämistä")
  - useimmat kirjoitetut tekstit luetaan sieltä-täältä, epälineaarisesti
  - suullinen diskurssi muodostaa ajallisesti päällekkäisiä ja ristikkäisiä rakenteita

Kahdesta kolmeen ulottuvuuteen II

- on kuitenkin mahdotonta ajatella *tulkitsematonta* diskurssia (= lineaarinen jono)
- tulkinnan ”kolmas ulottuvuus” on siis pikemmin **kokemuksellisuus**
- peirceläisittäin tämä tarkoittaisi ”laskeutumista” kolmannuudesta (toisiuden kautta) ensiyteen
- vrt. tieto ja ymmärrys ”nousevat” kokemuksesta vaikutussuhteiden kautta laeiksi

Kaksiulotteinen teksti? (*Taru*)

- tyypillisiä piirteitä
  - tyyli elää tapahtumien ja henkilöhahmojen mukana
  - paikka yksi henkilöhahmoista
  - kaksi matkarakennetta, joista ulompi ”sinne ja takaisin”
  - kasvuromaani
  - syytteitä mm. naishahmojen pinnallisuudesta, ei-aikuismaisuudesta (Moorcock)

Materia ulottuvuuksien välissä (*Taru*)

- *Tarua* luonnehtii runsas ”lisämateriaali”: kuvitus, eri kirjoitusjärjestelmien tekstit, liiteosat (tiedot maailmasta, sen kansoista ja kielistä)
- myöhemmin: lisää kuvia, jopa musiikkia
- Tolkien puuttui kirjojen yksityiskohtiinkin (vaikkei aina saanut tahtoaan läpi)
- myöhemmin: tuotteistus, elokuvat
- mainitaan usein *visuaaliseksi* kokemukseksi

Kolmiulotteinen tulkinta (*Taru*)

- myytin luontoinen tarina jättää runsaasti liikkumavaraa tulkinnoille
- ”kulttiromaani”
- herättänyt äärimmäisen voimakkaita tunteita puolesta ja vastaan; toisaalta on niitäkin, jotka eivät ”kokeneet mitään” romaanista
- jopa huvittavia esimerkkejä kultista (käyttö ”terapeuttisesti”: Gareth Knight 1990)

Kaksiulotteinen teksti? (*Arcturus*)

- tyypillisiä piirteitä
  - henkilöhahmot personifioituja ajatuksia, nimetkin ohjaavat tulkintaa pois ihmisistä
  - paikassa siirtyminen vain tekstuaalinen keino
  - tekstistä vaikea löytää minkäänlaista tunnetta, huomion keskipisteessä ideat
  - älyllinen kokemus, joka jättää helposti kylmäksi
  - kuitenkin (jopa predestinoidun) matka- ja kasvutarinan rakenne

Materia ulottuvuuksien välissä (*Arcturus*)

- toisin kuin *Taru*, *Arcturus* ei tarjoa itse materiaalia tekstipinnan ja tulkinnan väliin
- *Arcturus* katsoo kuitenkin yhä tiukasti menneeseen tietoon kuin *Tarukin*: se ei ole *novum*-tyyppinen tieteisromaani
- kokemuksellisten ja holististen myyttien sijaan kerrontaa selittävät rationaaliset, rakenteiset ideat

Kolmiulotteinen tulkinta (*Arcturus*)

- henkilöt ja paikat eivät ”todellisia”, ideat ovat
- henkilöt ovat onttoja nimiään myöten, paikat pikemmin tyyppejä: tasanko, saari, metsä
- kuvailevan sanaston (adjektiivien, adverbien) määrä on runsas, mistä huolimatta kokemuksellisuus on vähissä
- lukija fokusoidaan ”kokemuksen ulkopuolelle”: gnostilaisuus?

Allegoriallisuus

- Tolkien tunnetusti kiisti *Tarun* allegorisen luennan
  - tarina ja henkilöt ovat sovellettavissa mutteivat yksi–yhteen reaali maailman kanssa
- Lindsayn tapauksessa koko kysymyksessä ei ole mieltä
  - henkilö hahmot ja tapahtumat ovat niin abstrakteja, ettei niillä ole kuin konseptuaalisia yhteyksiä reaali maailmaan

Tekstin materiaalisuus

- tästä näkökulmasta materiaalisuus on:
  - a) fiktiomaailman ”täydentämistä”
  - b) reaali- ja fiktiomaailman välisen etäisyyden ”täyttämistä” (silta näiden välille)
  - c) kokemuksellisuutta (ensiyttä)
- näistä **a–b** lähinnä *lisäävät* tulkintaan, **c** *suuntaa* sitä

”Järki ja tunteet”

- toisin tarkasteltuna: *Arcturus* edustaa järkeä, *Taru* tunteita
  - mikä ei tarkoita, etteikö dualismia olisi välttämätöntä lopulta purkaa
  - Tolkien rakentaa järjelliset johtopäätökset elävästä kokemuksesta (”induktio”), Lindsay palauttaa ajatuksia kohti kokemusta (”deduktio”)
  - induktion ja deduktion vastakkaisten napojen väliin mahtuu **abduktio**...!

KIITOS!